

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертацията на Дан Коржеску

ГЕНОЦИДЪТ, МОДЕРНОСТТА И ФИЛОСОФИЯТА НА МИРА

Предлаганата на нашето внимание дисертация се състои от увод, пет глави и заключение, общо в размер на 155 с. В Библиографията са посочени 149 източника, почти всички – на английски език.

В първа глава авторът представя своето виждане за връзката между държавата и насилието, което може да се резюмира в тезата, че държавата представлява, наред с другото, също така и средство за организиране на война. Втора глава е посветена на геноцида. Д. Коржеску предлага отговор на въпроса, от какви фактори се обуславя реализацията на този исторически феномен, а именно – че за да се стигне в даден случай до геноцид, трябва да съвпадат действията на няколко различни фактора, като най-важният от тях е състоянието на война. Особено насърчаващи геноцида са расовите и националистическите идеологии и то във връзка със съответни утопични проекти. Друг фактор, който увеличава вероятността в дадена историческа ситуация да се разрази геноцид, е цивилизационният контраст между колонизатор и колонизиран, по-конкретно – наличието на широко разпространени представи за непълноценност на колонизираните народи, която „оправдава” нехуманното третиране на принадлежащите към тях хора.

Изследователската работа, чиито резултати са представени в трета глава, е в най-голяма степен теоретична, в сравнение с направеното в останалите части на дисертацията. Д. Коржеску разглежда редица добре известни в литературата аргументи срещу позицията на някои представители на Франкфуртската школа, най-вече – на Хоркхаймер и Адорно с тяхната

„Диалектика на Просвещението”, че най-катастрофичните прояви на тоталитаризъм и, съответно, геноцид, през ХХ в., особено политиките на нацисткия режим, са реализация на принципи на Просвещението. Авторът се солидаризира с тези критики срещу Критическата теория, настоявайки че не просвещенските идеали са в основата на такива мащабни исторически престъпления като Холокоста, а по-скоро тяхното потъпкване.

В четвърта глава се обсъжда тезата, че обществените процеси, развили се в Западна Европа в края на ХІХ и началото на ХХ в., въпреки видимостта на относително мирен начин на живот, са формирали една, по думите на автора, „култура на геноцид”, която е подготвила почвата за масовите избивания през двете световни войни. Пета глава е посветена на развитието на международните отношения след 1945 г., което, по мнението на Д. Коржеску, е довело до „...либерална Глобална хегемония под ръководството на Съединените щати, която продължава и до днес” (Автореферат, с. 8) и която представлява, противно на оценките на Хоркхаймер и Адорно, действителна реализация на просвещенски принципи от рода на универсалните права на човека.

Проблематиката – философска и политико-теоретическа – която се разглежда в дисертацията, е далеч по-богата от току що схематично представената. В една или друга връзка авторът коментира въпроси, които се отнасят до природата на насилието (първа глава), до приликите между нацистката завоевателна доктрина и идеологията на колониализма (втора глава), до природата на расизма и антисемитизма (втора глава), до културния контекст, в който се формира Критическата теория (трета глава), до концепцията на Кант за вечния мир (пета глава) и т.н. При това Д. Коржеску демонстрира респектираща професионална ерудиция, използвайки източници от най-различни области на социалните науки. По

мое впечатление не всички оценки и позиции, които той застъпва при своите анализи на въпросните проблеми, са достатъчно убедителни, но трябва да се отдаде дължимото на неговия комплексен подход към една наистина сложна материя. В тази рецензия аз ще съсредоточа вниманието си върху най-теоретичното, доколкото мога да преценя, предизвикателство, с което се опитва да се справи Д. Коржеску в своята дисертация.

В Увода към нея той формулира като основна задача на изследването критика на позицията на Франкфуртската школа, че просвещенската цивилизационна парадигма се е провалила и най-ярко свидетелство за това е фактът, че именно тя – според въпросните автори, най-вече авторите на „Диалектика на Просвещението, Хоркхаймер и Адорно – е породила исторически феномени от рода на Холокоста. Нейните идеали, като автономия на индивида и водеща роля на инструменталната рационалност са били по парадоксален начин реализирани в лицето на въпросната форма на геноцид. По мое впечатление изследването на Коржеску е надхвърлило съществено изпълнението на тази задача, като в него авторът се е опитал да отговори на редица безкрайно актуални в наше време въпроси за самосъзнанието на съвременната „западна“ цивилизация – дали то има основания да бъде песимистично или оптимистично, дали имаме основания да се смятаме за продължители на каузата на Просвещението или тя се е изчерпала и трябва да търсим алтернатива и т.н.

Дисертантът търси отговор на тези въпроси както в историята на философията (най-вече у автори като Кант и Хегел), така и в исторически, антропологически и социално-психологически изследвания (особено за ролята на насието в историята), а също и в съвременни политико-философски публикации. В това отношение дисертацията представлява философско изследване от високо качество и моите критични бележки имат

за цел по-скоро да посочат на автора възможности за по-нататъшно развитие на неговата концепция, отколкото да омаловажат неговите постижения.

Има предвид два пункта, в които изследването може да се продължи, като се освободи от някои свои ограничения. Единият е критиката на споменатата по-горе позиция на Хоркхаймер и Адорно, че реализацията на идеалите на Просвещението е довела до резултати, които са във фразиращо противоречие със самите тези идеали. Авторът посочва, като аргумент срещу въпросната позиция, че практиките на геноцида са очевидно несъвместими с просвещенски ценности, като човешките права, например. Съветът, който ще си позволя да отправя към него, е да подходи към позицията на „франкфуртците“, която критикува, в перспективата на хегелианската диалектика – не случайно книгата носи заглавието „Диалектика на просвещението“ – от чиято гледна точка всяка позиция, доведена до крайност, преминава в своята противоположност. В подобна отправна рамка няма нищо нелогично в едно противоречие между идеали и тяхната реализация. Парафразирайки едно изказване на Хегел, направено в друг контекст, в случая може да се заключи: „Толкова по-зле за идеалите“. Същото се отнася и до проявите на разумност и на ирационалност в обществения живот. Не на едно място в своята дисертация Д. Коржеску обръща внимание на контраста между просвещенския рационализъм и ирационализма на нацисткия режим, като вижда в този контраст свидетелство, че няма основание да се утвърждава, както правят авторите на „Диалектика на Просвещението“, наличие на приемственост между просвещенските идеали на Просвещението и Холокоста. Хегелиански погледнато, тук няма никакъв парадокс. А Критическата теория в много отношения следва именно една диалектическа логика.

Другият пункт, на който бих искал да обърна внимание, е мястото на историзма в оценяването от съвременна гледна точка на историческата роля на Просвещението и на степента на приемственост между тази цивилизационна парадигма и съвременната "западна" цивилизация. От хегелианска, а по-късно и от марксистка гледна точка дефицитът на историчност на просвещенското самосъзнание е предмет на силна критика. Наивитетът на просвещенския подход към проблемите на обществото се вижда в това, че според него е достатъчно хората да осъзнаят правилно съществуването на тези проблеми, за да започнат да ги решават по окончателен начин. Този подход противоречи на очевидния исторически факт, че самото самосъзнание на една или друга цивилизация се развива с времето и самият начин, по който хората схващат своите социални проблеми се мени, както се мени, съответно и съществуването на тези проблеми. Така че за обяснението на критичното отношение на автори от Франкфуртската школа към Просвещението не е достатъчно да се вземат предвид „деклинизъмът” сред немските интелектуални кръгове от първите десетилетия на XX в. и особеностите на самосъзнанието на немското „професорство” от същия период, както прави Д. Коржеску. Трябва да се отчете и влиянието на самочувствието на социалните мислители от хегелиански и марксистки тип, че са надмогнали самозаблудите на Просвещението, като са застанали на позициите на общественото развитие и съответно – на каузата на трансформацията на обществото, в духа на 11-ия тезис на Маркс за Фойербах. Дали това високо самочувствие е оправдано, или е израз на друга форма на социално-научен наивитет, да речем – от есхатологически или от социално-еволюционистки тип, това е отделен въпрос. Но въпросната особеност на критиката на „франкфуртците” към Просвещението определено трябва да се взема под внимание, когато тя се оценява от съвременни позиции.

И накрая – една бележка от техническо естество. Не прави добро впечатление поредицата от дълги, следващи непосредствено един след друг, цитати в края на втора глава, сс. 54 - 59. Тази част от текста има вид на конспект на чужди съчинения, а не на част от самостоятелно изследване. Щеше да бъде по-добре поне някои от въпросните откъси от чужди текстове да бяха преразказани в резюмиран вид, със съответните позовавания, разбира се, за да станат органична част от „тялото” на дисертацията.

Тези критични бележки не следва да се разбират като израз на съмнение във високото качество на изследването на Дан Коржеску. В него авторът разглежда множество проблеми, които представляват актуален интерес и днес – както в теоретичен, така и в политико-практически план. Рефлексията върху тази богата проблематика, която осъществява авторът, е колкото професионално компетентна, толкова и екзистенциално ангажирана. Така че моето заключение е, че представеният дисертационен труд дава всички основания неговият автор да придобие образователната и научна степен „доктор по философия”.

29.08.2016 г.

проф. дфн Пламен Макариев